

Una altra visió de la fi del segle XIX

'Les presons imaginàries', escrit per l'intel·lectual i polític Pere Coromines a finals del segle passat, serveix com cap altre llibre per commemorar els cinquantenaris de la Declaració dels Drets Humans i de la mort de Pompeu Fabra.

L'any que comença ens porta el centenari d'una obra, *Les presons imaginàries* de Pere Coromines, gairebé oblidada i que tanmateix és una peça clau en el convuls panorama català de la fi de segle: l'autor hi advoca pels drets humans, especialment en l'àmbit judicial, i és el primer llibre català de reflexió cívica editat seguint els criteris ortogràfics de Pompeu Fabra, quan encara aquest no era sinó un jove conegut en cercles del tot minoritaris. És, doncs, un llibre precursor, en aquests i en més sentits, de moviments socials a venir que havien de canviar el panorama català; i recull el millor esperit regeneracionista dels joves de *L'Avenç*.

L'autor va ser acusat de participar en l'atemptat de la processó de Corpus del 1896. La policia, després de l'explosió d'una bomba prop de Santa Maria del Mar, va iniciar una repressió indiscriminada i va detenir 415 persones, totes més o menys vinculades a sectors sindicalistes o anarquistes. Hi havia des de mestres d'escola a obrers reivindicatius, intel·lectuals o anarquistes d'acció; però cap no va ser l'autor de l'atemptat, que va poder fugir sense que mai l'agafessin. El cas va passar a la jurisdicció militar i el procés es dugué a terme al Castell de Montjuïc, on hi havia tancats els presos. Les proves que permetien d'acusar algú s'aconseguien a cop de tortura. Com a

resultat del Procés de Montjuïc, foren afusellades cinc persones, i 68 més foren condemnades a penes diverses de presidi; els absolts com a innocents foren deportats a l'Àfrica perquè, malgrat la innocència, continuaven tenint la consideració de perillosos.

Pere Coromines va ser un dels detinguts, per delació d'un presotmès a tortures, que després va ser afusellat. El fiscal va demanar per a Coromines la pena de mort. Va ser condemnat a vuit anys de

que va experimentar arran d'aquesta experiència.

Editada a començament del 1899, Coromines ja n'havia fet una lectura pública, a la qual van assistir tots els seus amics de *L'Avenç* que tant l'havien ajudat durant la causa: Maragall, Casas, Massó i Torrents..., a la tardor de l'emblemàtic 1898. L'obra és una reflexió molt dolguda sobre alguns dels aspectes més tenebrosos de l'època (el funcionament de la justícia militar, bàsicament),

però ens recorda l'esforç d'aquells petits nuclis d'intel·lectuals i d'obriers que van lluitar per canviar la situació.

La lluita pels Drets Humans. No fa gaire hem commemorat dos fets lligats a la història de la nostra obra: els cinquantenaris de la mort de Pompeu Fabra i de la Declaració dels Drets Humans. Coromines, que més endavant va exercir de polític de l'esquerra catalanista i d'advocat, va defensar sempre aquests drets. No sols en *Les presons imaginàries* reivindicava la necessitat de judicis justos: com a polític, va reclamar la revisió del procés i la restitució dels seus drets als condemnats encara vius, o una indemnització per a les famílies. I també va lluitar al Parlament de Madrid perquè els civils fossin jutjats sempre per la jurisdicció civil ("que els militars jutgin els militars") arran dels fets de la Setmana Trà-

Gravat que reproduïx l'explosió d'una bomba al passar la processó del Corpus el 1896. Pere Coromines va ser acusat de participar en aquest atemptat i condemnat a vuit anys de presó, commutat després per l'exili.

gica i dels processos que se'n van derivar (Coromines va ser l'únic polític, en aquesta ocasió, a no centrar-se en el cas Ferrer i a recordar també tots els altres inculpats). L'octubre del 1910 escrivia a *El Poble Català*: "Els processos de Montjuïc haurien de servir per promoure la supressió dels Consells de Guerra en les causes instruïdes contra l'element civil". I el 27 de juliol del mateix any ja havia dit: "No em cansaré de demanar l'amnistia pels perseguits perquè així s'eixuguen moltes llàgrimes. No em cansaré de treballar perquè desapareguin les lleis iniquies que foren utilitzades en els moments de repressió. No em cansaré de condemnar els covards, els traïdors i els botxins. Però m'estaré de llançar-me a fer apologies que contribueixin a fer mantenir a Barcelona un nerviosisme que la mata". Aquesta és l'altra lliçó de l'experiència de Montjuïc i de *Les presons imaginàries*: el recurs a la violència, ni que sigui per enderrocar la tirania, porta la desgràcia als més febles i no ajuda a establir la justícia. Solament la participació activa, política i sindical, en un estat de dret pot millorar la situació dels treballadors. L'acció directa anarquista provoca una reacció estatal molt més dura i indiscriminada, capaç no ja de restablir un ordre injust, sinó de frustrar les temptatives de progrés. Coromines va refusar des de llavors l'ús de la força, tot defensant la dignitat de qualsevol vida humana —amb l'excepció potser de la necessitat de lluitar contra el nazisme i el feixisme arran de la revolta militar del 1936.

Aquest llibre, més enllà de la seva qualitat literària, ens recorda que les garanties d'un judici just: presumpció d'innocència, absència de tortures, imparcialitat, detencions amb ordre judicial..., han estat un motiu de lluita de les forces més progressistes del nostre país i que les garanties processals sovint han estat un fet rar.

La influència fabriana. L'altra commemoració lligada a *Les pre-*

'La càrrega', de Ramon Casas. Potser en aquest centenari no s'ha insistit prou en aquella conflictiva situació que provocà successius brots de crisi i de violència: la Setmana Tràgica, la vaga del 1917, la repressió de Martínez Anido, la dictadura de Rivera...

sons imaginàries és el cinquantenari de la mort de Pompeu Fabra. Fabra i l'autor són amics del grup de *L'Avenc*, la casa que li edita el text. Coromines participa, des del principi, en el moviment de depuració de la llengua. És per això que *Les presons imaginàries* és el primer llibre en prosa de reflexió moral i política escrit segons criteris fabrians, encara no normatius. Coromines, que n'és conscient, adverteix el lector ("és fàcil que aquest llibre vagi a parar a mans de gent treballadora") i exposa al pròleg, de manera planera i didàctica, com cal llegir aquest català, perquè ningú no s'estranyi de veure plurals en *-es, us* escrites *os*, i també *-r* finals en paraules com "carrer" o "fer", que en la seva varietat dialectal no es pronuncien. La seva breu exposició recull un model de la llengua que és el de Fabra: natural, sense afectacions arcaïtzants ni estrangerismes, basada en el barceloní de l'autor ("centre literari de Catalunya"), però que recorre als dialectalismes, en aquest cas termes empordanesos, quan li cal, o a la derivació de paraules vives. El propòsit és de trencar amb la vella prosa de la Renaixença, mar-

cada pels Jocs Florals: "Gairebé mai he fet com els poetes acadèmics, tan afectats a aixecar morts, a revifar paraules d'una llengua rovellada. El dia que el català literari s'hagi enriquit amb les paraules exclusives de cada un dels nostres dialectes, serà una llengua rica i viva a la vegada que es podrà riure dels poetes funerals".¹

"Les presons imaginàries". Però l'actualitat de *Les presons imaginàries* ens arriba de la seva profundíssima humanitat, capaç de colpir-nos amb el relat de l'anorreament de l'individu sota un règim totalitari de reclusió; de la destrucció psicològica que causa viure sota el terror. És un llibre escrit amb el cor, per un home de vasta formació i capacitat intel·lectual, dotat per a traduir en paraules l'experiència vital del límit, el viatge a l'abisme de la condició humana, alhora que es demana sobre la naturalesa del mal, en una premonició —encara innocent, perquè el mal pot empitjorar— d'obres com *Si això és un home* de Primo Levi o *L'escriptura o la vida* de Jorge Semprún.

Gravat que mostra uns obrers en vaga.

La visió triomfalista de l'ascens burgès ens priva d'observar en quines condicions aquella burgesia accedia al poder, un poder que residia a Madrid, i sobretot en quina situació malvivien les masses obreres, desprotegides del tot per la llei, sotmeses econòmicament i políticament.

És redactat en moments diferents i, per tant, no forma una unitat closa, sinó un recull de proses fragmentàries, de variada intenció, que deixen veure l'estat d'esperit sofert en cada moment del Procés. N'hi ha que recorden els companys de captiveri, n'hi ha que descriuen algun aspecte de l'empresonament i de la causa judicial, encara n'hi ha que s'endinsen en el terrabastall psicològic que viu, l'empresonament, sense defugir recursos simbòlics per a expressar l'angoixa i el deliri; i les darreres recorden la mare i, amb ella, els familiars i els amics que viuen l'angúnia de tenir un ésser estimat al llindar de la mort; i el retorn difícil, ple de malsons i de preguntes sense resposta, a la vida de llibertat.

No cau en la descripció morbosa de l'horror ni en l'atac veement; no demana revenges ni destil·la gens de rancúnia; la contenció evita que el text sigui mai pamfletari i, en canvi, li dóna una densitat humana que l'omple d'interès, més enllà de la circumstància històrica concreta en què fou escrit. La prosa, molt natural, de to planer i sense afectació, contribueix a apropar-nos al drama viscut pels empresonats, gent senzilla i mancada de possibilitats de defensa, de qui Coromines va voler erigir-se en veu, ell que era l'únic que tenia estudis i relacions amb els mitjans intel·lectuals. Aquesta circumstància, saber-se l'únic capaç de fer arribar a l'exterior la realitat viscuda a Montjuïc, li va fer combatre la profunda depressió en què estava i el va empènyer a escriure. Se sentia amb la responsabilitat moral de parlar, ell que havia tingut amics i mitjans per salvar-se. I va aconseguir un dels seus millors textos, amb una empenta jove i desenganyada alhora, allunyat de retòriques, viu i ple d'emotivitat i denúncia.

Tornem-hi amb el 98. La commemoració d'aquesta data a Catalunya ens duu al record una situació històrica que hem memorat d'una forma propera al cofoisme més injustificat.² És cert que la re-

Els fets narrats per Pere Coromines es repeteixen encara amb uns altres rostres, però amb le mateixes actituds.

alitat catalana de fa cent anys era diferent de l'espanyola per la industrialització i l'obrerisme. Però la visió triomfalista de l'ascens burgès ens priva d'observar en quines condicions precàries aquella burgesia accedia al poder, un poder que residia a Madrid, i sobretot en quina situació malvivien les masses obreres, desprotegides del tot per la llei, sotmeses econòmicament i políticament. El pintor Ramon Casas, també lligat al grup de *L'Avenç*, mostra la visió més àcida del moment: recordem les multituds sense rostre, sense esperança, sota cels de plom i envoltades de sabres i sotanes, d'obres com *La processó del Corpus*, *La càrrega*, *Garrote vil...*

Potser en aquest centenari no s'ha insistit prou en aquella conflictiva situació que provocà successius brots de crisi i de violència: la Setmana Tràgica, la vaga del 1917, la repressió de Martínez Anido, la dictadura de Primo de Rivera... No és certa la imatge simplista segons la qual la crisi del 98 obria per a Catalunya perspectives de progrés i d'enfortiment nacional: en realitat s'iniciava una època de grans contradiccions socials que també ens duia a un dels períodes més foscos de la nostra història.

I tanmateix, en la revisió històrica que ara se'n fa, el Montjuïc de Coromines sembla no haver existit. Només cal visitar el castell per observar-ho, després de més de vint anys de democràcia: un dictador, Primo de Rivera, encara hi presideix una de les sales del museu, els rètols són, la majoria, en espanyol, els militars vencedors són l'únic record de la guerra civil, i res no s'hi diu de la història d'una fortalesa que apunta contra la ciutat en lloc de defensar-la.

Per tot això ens cal no oblidar res: els fets narrats per Coromines es repeteixen encara amb uns altres rostres, però amb les mateixes actituds, a molts llocs del planeta, i nosaltres els tenim molt a prop en el temps. El centenari de *Les presons imaginàries* és una ocasió que ens permet de fer viues, un altre cop, les ombres d'aquesta història oblidada i retrobar una figura, Pere Coromines, cabdal en la fundació de l'esquerra catalana, i sense la qual no es poden entendre la cultura o la política dels primers quaranta anys del nostre segle, ni potser les contradiccions de l'esquerra catalana actual.

Roser Campi

(1) Pere Coromines, *Les presons imaginàries*, dins *Obra Completa*, Barcelona, 1972, pàg.847.

(2) Una excepció a aquesta actitud és l'exposició *Despert entre adormits. Joan Maragall i la fi de segle a Barcelona*, oberta aquests dies al Museu d'Història de la Ciutat.